

Kuinka rekonstruoida näitä prosesseja? Kuinka suhteuttaa toisiinsa rationaalinen teoreettinen keskustelu ja hiljaisten kumpujen mykkä todistusaineisto? Kuinka kuvata tieteen kehitystä »epätavallisissa» (siis turvallisuusmekanismien puutteessa olevissa) oloissa?

Kriitikollani *Kari Palosella* on vastaus valmiina. On turvaututtava »viime kädessä teksteihin», on »hylättävä äärettömän epäilyttävä kontekstipäätelmä», on oltava »tekstieksegeettinen», huolellisen akateeminen yms. jne. Nämä kaikki ovat hyväksyttävää ja mielenkiintoisia vaatimuksia ja heijastavat aikoinaan niin rohkean »Mahdollisen historian» kirjoittajan paluuta yhteisönsä turvalliseen helmaan. Toivotan tässä pyrkimyksessä menestystä, mutta pidätän itselleni oikeuden puolustaa omaa ratkaisuaani.

1. Idea ja Metodi

Kari Palonen on aivan oikeassa huomauttaessaan, että metodologia ja tietoteoria voivat toimia fetišsin tavoin. Ne luovat erästä saksalaista ajattelijaa mukaillen »silmiä häikäisevän arvoituksen». On käytetty Metodtia, mutta silti mitään ei ole selitetty.

»The Origins and Development of Systems Thinking» tutkii yhtä tällaista fetišsiä, joka vuosikymmeniä on kyennyt kätkemään tutkijoilta yhden tieteenhistorian mielenkiintoisimmista vaiheista, nimittäin systeemi-ajattelun synnyn ja kehityksen Venäjällä ja Neuvostoliitossa. *A. Bogdanovin, N. Buharinin* ja muiden heidän kanssaan liitossa olleiden ajattelijoiden tutkimukset on sivuutettu »tieto-opillisina» harharetkinä joko idealismin tai mekaanisen materialismin pariin. Mutta mitä paljastaakaan heidän teorioidensa substanssi:

- systeemin käsitteen erilaisia määritelmäyrityksiä,
- tasapainokäsitteiden tyypittelyjä,
- erilaisten säätelykäsitteiden kombinatoriikkaa,
- fysiikasta ja biologiasta yhteiskuntatieteisiin ulottuvaa käsitteenmuodostusta.

Ja kun vielä havaitaan, että näitä käsitteitä käyttäen ryhdyttiin Neuvostoliitossa 1920-luvulla laajamittaiseen tutkimus- ja or-

SYSTEEMITEORIA JA HISTORIAN METODOLOGIA

Tieteen historia, samoin kuin itse Historiakin on täynnä väärinkäsityksiä, paradokseja, tarkoittamattomia kehityskulkuja. Se voi olla lempeä tai julma. Erästä teoreetikkoa mukaillen suomalainen tiedeyhteisö on kuin ameeba, joka leviää ja On ja joka omalla passiivisuudellaan luo turvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta. Mutta tieteen historiassa on myös esimerkkejä siitä, kuinka teoreettiset kiistat ovat muuttuneet poliittisiksi taisteluiksi ja lopulta hävinneet mestauskirveen ja pölkyn »dialektiikkaan». Turvallisuuden tilalla on Pelko ja epäjatkuvuus.

ganisointityöhön, niin on päästy alkuun erään historiallisen tragedian kuvauksessa. Se on systeemiajattelun synnyn, tuhon ja uudelleen synnyn rekonstruktio.

Tämä rekonstruktio nostaa esiin valtavat määrän substantiaalisia ongelmia. Tästä syystä »The Origins and Development of Systems Thinking» on vasta tutkimusohjelma. Se määrittelee eräitä suhteita, osoittaa ideoiden synnyn lähteitä ja niiden kombinatoriikkaa, uusien »totaliteettien» muotoutumisen.

Mutta tämä ei tyydytäkään kriitikoitani. Metodia ei ole työssä ollenkaan, sanoo yksi. Ja toinen jatkaa, että onpas, mutta se on sellainen kätkeyty »antroposovjetologinen» tiedon asteittaisen dialogisen syvenemisen erityismetodi, jollaisen avulla voidaan analysoida vain neuvostoliittolaisen systeemi-teoriaheimon erityishistoriaa.

Näillä arvosteluilla on yksi yhteinen piirre. Ne eivät kosketa koko problemaa, eivät oikealta eivätkä vasemmalta, vaikka Palonen vyöryttää kritiikissään esiin *Trotskin*, *Mahnon* ja jopa Tiedonantajan. Nämä ovat syyttömiä tahoja, joilla ei ole mitään tekemistä systeemitiedon kanssa. Yhtä vähän on systeemitiedon syyppä antropologia tai kulttuurirelativismi, vaikka ne ovatkin tärkeitä analyysin apuvälineitä. Täytyyhän neuvostoliittolaista tekstiä ymmärtää ja ottaa huomioon että kieli ja kulttuuri on koko ajan läsnä. Mutta mitään ihmeellistä ei tässä ole.

Ideoiden synty sen sijaan hämmästyttää. Mistä ajatukset noin vain yhtäkkiä ilmestyivät? Mistä aineksista ne oli kokoonpantu? Miten ne toimivat laskukoneissa ja ajatelluissa biologisissa organismeissa? Miten ne olivat abstrahoitavissa ja matematisoitavissa? Mutta nämä peruskysymykset eivät kiinnosta kriitikoita. Vain politiikka tuntuu tarpeeksi innostavalta aiheelta. Ideasta viis, kunhan voidaan mäsäillä Metodilla, Metodologialla, Itsereflektiolla, Kontekstilla yms. Mikäs siinä. Olisihan juhllista astua systeemitiedon ja dialektisen materialismin »tuolle puolen» ja »sieltä käsin» panna asiat järjestykseen. Mutta en suosittelen tätä ekskursiota muille kuin perusteellisen teologisen koulutuksen saaneille uudelleen syntyyn uskoviille filosofeille.

2. Substanssin löytäminen

»The Origins and Development of Systems Thinking» on Palosen käsityksen mukaan laaja-alainen ja ohjelmallinen tutkimus, jopa siinä määrin, että »joskus joutuu ihmettelemään historiantutkimuksen normaalin lähdekritiikin puutetta». Tämä liittyy hänen mukaansa »kontekstipäätelystrategiaan sikäli, että tälle on tunnusomaista laajamittainen ja valikoimaton lähteiden käyttö: kun substanssi on pääasia, se mistä 'tiedot' saadaan on sivuseikka». Erinomaista!

Paloselta on vain jäänyt huomaamatta se, että tuon »substanssin» löytämiseksi on täytyneet

- a) osoittaa monet länsimaisen tutkimuksen tulkinnat lähdekriittisesti pitämättömiksi,
- b) osoittaa useissa neuvostoliittolaisissa tutkimuksissa täsmälleen sama vika (mutta erilaisin tulkintastrategioin),
- c) palata alkulähteille.

Näitä operaatioita suorittaessaan tutkija on joutunut turvautumaan juuri päinvastaiseen strategiaan kuin Palonen kuvittelee. Mitä syvemmäksi pora uppoaa teoreettiseen aineistoon, sitä kapeammaksi on sen terä asennettava. Se läpäisee nykypäivän keskustelun, etenee Stalinin kielitieteen kautta NEP-kauteen ja pysähtyy tektologiaan kuin kovaan timanttiin. Näin tutkimusprosessi todellisuudessa eteni, käänteisesti. Mutta esitystapa ottaa lähtökohdakseen vain tuon »häikäisevän arvoituksen», tektologian ja valaisee siitä käsin teorianhistoriaa. Näin syntyy kriitikoiden riemuksi heidän omien monokkeliensa aiheuttama optinen harha. Se, mikä on todellisuudessa vain poranreikä, näyttäytyy Neuvostoliiton Historiana, tai »visiona».

Stalinin kausi on historian tutkimukselle problemaattinen. Eksegeettiselle tutkimukselle niin välttämätön lähdeaineisto loppuu yhtäkkiä. Mestauskirves välähtää. Tässä vaiheessa olisi kai pitänyt laittaa piste myös tutkimukselle. Näin siitä olisi saanut kriittikkoa lainaten »intellektuaalisesti arvokkaamman». Nythän tutkimuksessa on jouduttu turvautumaan peräti arvelluttavaan lähdeaineistoon. Vai onko? Se lähteistön muodostama silta, millä Stalinin kausi ylitetään, ei ehkä täytä rikkaan primääriaineiston vaatimuksia. Eikä se voi vastata moniin

keskeisiin teorianhistoriallisiin kysymyksiin. Kyseessä on todellinen »black box», jossa vain prosessin alku ja loppu ovat selvästi nähtävissä.

Lopussa systeemiajattelu nousee uudestaan, ilman »ideologisia» painolasteja. Mitään »visioita» tai spekulatiota ei kuitenkaan välttämättä tarvita edes Stalinin ajan rekonstruktiossa. »Salakirjoitus» on purettavissa — Stalinin omista teksteistä.

3. Historian tuomio

Kun kriitikko on sanonut sanottavansa ja puolustus esittänyt puheenvuoronsa, jää jäljelle tuomio. Sen kuullessaan Bogdanov huudahti: »Voi pyhä yksinkertaisuus, kritiikkiä jäämme odottamaan». Mutta toista keskustelukierrosta ei enää tullut.

Hänen keskustelukumppaninsa, *Lenin*, kirjoitti kuolinvuoteellaan keskeneräisen sinfoniansa, suunnitelman neuvostovaltion tulevasta organisaatiosta. Organisaattoriksi ilmoittautui Stalin, mies jota vastaan koko suunnitelma oli laadittu.

Buharin joutui itse allekirjoittamaan oman kuolemantuomionsa, osoittamaan dialektiikan keinoin oman syyllisyytensä. Hän oli enää vain »hullu koira».

Ja Stalin. Tuo onnekas. Hän joutui lainaamaan viimeisiin teoreettisiin kirjoitelmiinsa Bogdanovin »kielitetettä».

Tämä historian ironia liittyy siihen ratkaisevan tärkeään seikkaan, että systeemiajattelu nousi ja tuhoutui Venäjän bolševistisen liikkeen sisällä. Teorioiden historia oli myös henkilöhistoriaa, poliittista historiaa. Keskustelua käytiin siitä, kenellä oli oikeus tulkita »gnososta», historian objektiivisia lakeja, olla johtaja ja filosofi samanaikaisesti.

Emme voi hylätä »kontekstipäätelmää» siitä yksinkertaisesta syystä, että konteksti on osa käsikirjoitusta. Sanottakoon asia vaikka niin, että Historia on viekas. Se voi kumartaa Metodille ja kuunnella tarkkaavaisesti kertomuksia objektiivisista laeista. Se voi jopa onnekkaassa tapauksessa luovuttaa tutkijalle Primääriaineiston. Mutta takanapäin se vain ilkkuu ja ironisoi. Myöskin Teitä, arvoisat kriitikonni.

Ilmari Susiluoto